

Музика О.Я.
завідувач кафедри образотворчого мистецтва
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
кандидат педагогічних наук, доцент

РОЗВИТОК ЦІЛІСНОГО СПРИЙНЯТТЯ КОЛЬОРУ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

***Анотація.** Стаття присвячена важливій проблемі художньо-педагогічної освіти – розвитку цілісного сприйняття кольору в процесі фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Розкриваються складові структури цілісного сприйняття, його роль у створенні грамотного живописного зображення та в становленні творчого художника-педагога.*

***Ключові слова:** цілісне сприйняття кольору, аконстантне бачення, колористична єдність, фахова підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва.*

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми... Сучасна система художньо-педагогічної освіти, як ніколи, потребує кардинально нових підходів до проблеми підготовки фахівців у галузі образотворчого мистецтва. Адже школа чекає на висококваліфікованого, цілеспрямованого вчителя, здатного креативно мислити, розв'язувати нові творчі проблеми, реалізувати себе як у педагогічній, так і в художній діяльності.

Живопис як навчальна дисципліна у системі художньо-педагогічної освіти – один із базових елементів підготовки студентів, їх професійного становлення. Важливою проблемою навчання живопису є проблема розвитку у студентів цілісного сприйняття кольору, що є основою створення грамотного колористичного зображення. Вирішення такої проблеми неможливе без загальної колористичної підготовки студентів.

Аналіз наукових досліджень і публікацій... У науковій і методичній

літературі накопичено велику кількість теоретичних матеріалів з проблем кольору. Питанням закономірності живописного зображення приділяли увагу ще в епоху Відродження відомі художники й учені: Л. Альберті, А. Дюрер, Леонардо да Вінчі, Ч. Ченіні та ін.

Методичні аспекти сприйняття і відтворення кольору в процесі навчання живопису знайшли своє відображення в педагогічних установах видатних художників-педагогів О. Іванова, К. Коровіна, І. Рєпіна, В. Серова, В. Сурикова, П. Чистякова, О. Мурашка та ін.

Значний вклад у розвиток художньої педагогіки і методики внесли вчені-методисти: Г. Беда, М. Волков, В. Зінченко, В. Кузін, С. Коновець, М. Ростовцев, Н. Сокольнікова, І. Туманов, О. Унковський, Є. Шорохов та ін. У їхніх роботах розглядалась проблема кольору в живопису з точки зору теорії й методики зображення, ставились питання щодо сприйняття кольору і пов'язані з його роллю у створенні єдності живописного зображення. Разом з тим багато питань залишаються відкритими і вимагають більш глибокого вивчення.

Мета статті – проаналізувати проблему розвитку цілісного сприйняття кольору в процесі підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва, як важливого компонента художньо-творчих здібностей та необхідної умови створення грамотного колористичного зображення.

Виклад основного матеріалу дослідження... Розвиток у студентів цілісного сприйняття кольору, здібності до його відтворення у навчально-творчих роботах, є важливою проблемою художньо-педагогічної освіти.

Колір є одним із основних засобів художньої виразності, а його проблематика складає один з найважливіших розділів теорії живопису, дизайну, архітектури. Виразальні можливості кольору давно цікавлять не тільки живописців-практиків, але й вчених технічного напрямку, теоретиків мистецтва.

Найбільш цікаві методичні матеріали, присвячені формуванню художника, залишив П. Чистяков, який виховав багато чудових художників-

колористів. Основним фактором, який визначає початкову стадію навчання, він вважав виховання у молодого художника здібності образно мислити на живописній площині, розуміти рух кольору за формою, володіти образним характером кольору.

Дослідження Є. Ігнат'єва, В. Кіреєнка, Е. Фльоріна, Б. Неменського, А. Мелік-Пашаєва, Б. Джефферсона показують, що зображення – процес складний і поєднує ряд компонентів, необхідних для образотворчої діяльності. Тому необхідно розвивати навички сприймання і бачення кольору, впроваджувати активні методи використання кольору в творчій і навчальній діяльності.

Особливо цінними для розробки методики навчання живопису є дослідження, пов'язані з психологією зорового сприйняття в процесі образотворчої діяльності Б. Анан'єва, Р. Арнхейма, М. Волкова, Є. Ігнат'єва, В. Кіреєнка, В. Кузіна.

Так, М. Волков виявив і обґрунтував особливості сприйняття кольору для побудови на живописній площині, вказавши на безумовну різницю сприйняття кольорів природи і кольорів на картині: «Колір у природі й колір на картині – одне і те ж природне явище. Але є глибока різниця між відношенням художника до кольору в природі та його відношенням до кольору на картині. Колір у природі – явище зображуваної художником дійсності. Колір на картині – це художній засіб, елемент «мови» живопису» [3, 99].

Досліджуючи психологічні особливості діяльності художника, В. Кузін підкреслює важливість формування цілісного бачення в будь-якому зображувальному процесі: «Уміння цілісно бачити і виражати цю цілісність у творі – одна із основних і кінцевих цілей у образотворчій діяльності» [4, 116].

Рівень сформованості здібностей володіння кольором визначається умінням створювати колірну гармонію і колористичний образ у відповідності із змістом завдання, з вибором адекватних технік і технічних прийомів.

Рішення завдання цілісного колористичного зображення у живопису

можливе, перш за все, за умови цілісного сприйняття кольору у студентів.

Ученими доведено, що сприйняття пов'язане з мисленням, увагою, спрямовується мотивацією і має визначене емоційне забарвлення.

Психологічні дослідження доказали зв'язок сприйняття з процесом пізнання. З цього очевидним є те, що «в процесі сприйняття, поряд із відчуттями, включається минулий досвід у вигляді знань, уявлень. Якби сприйняття не спиралось на минулий досвід, то був би неможливий сам процес пізнання» [4, 102].

Проблема цілісного сприйняття була сформульована і експериментально досліджена представниками гештальтпсихології М. Вертгеймером, В. Келлером та ін.

Відомий психолог Р. Арнхейм розглядав візуальне сприйняття як активний, динамічний процес, який за своєю структурою і характером має визначену схожість з процесом інтелектуального пізнання. Він зробив важливий висновок про продуктивний, творчий характер візуального мислення, де факт сприйняття полягає у створенні перцептивних понять [1].

Аналіз наукових праць з проблеми дослідження переконливо доводить, що сприйняття – стрижневий процес у створенні зображення. Механізм сприйняття полягає в тому, що за наявності конкретної цілі й завдання у свідомості постійно знаходиться установка на пошук матеріалу для можливості вирішення цієї задачі. Тому для розвитку сприйняття у студентів необхідно постійними вправами активізувати їх психофізичний «апетит»: вони повинні постійно спостерігати, сприймати, перероблювати, відбирати, знову збагачуватися враженнями.

В процесі навчання слід використовувати постановку проблемно-творчих завдань, які, на думку І. Туманова, «...сприяють активізації продуктивної діяльності студентів, зумовлюють стимулювання мислення і уяви, необхідних для створення виразних і цікавих робіт» [5, 18].

Важливими аспектами сприйняття є усвідомленість і цілеспрямованість. В образотворчій діяльності цілеспрямоване сприйняття

управляється і підкоряється поставленим цілям.

Існують способи управління зоровим сприйняттям: до них, перш за все, відноситься установка, яка визначає спрямування образотворчих дій студента. Цільова установка активізує рухливість сприйняття, активність формування зображальних уявлень.

Сприйняття є пізнавальним процесом і характеризується низкою закономірностей, основами яких є цілісність, усвідомленість, апперцепція, вибірковість, константність.

Відтак, цілісність сприйняття – властивість сприйняття, яке полягає в тому, що будь-який досвід, або просторова предметна ситуація, сприймаються як стійке системне ціле, навіть якщо деякі частини цього цілого не можуть спостерігатися.

У процесі образотворчої діяльності велике значення має *апперцепція* сприйняття, яка проявляється у виборі головного в об'єкті сприйняття. В живопису вона проявляється як уміння цілісно бачити основні кольорові плями. Така апперцепція має стійкий характер.

Важливою особливістю зорового сприйняття, яке треба враховувати під час початкових занять живописом, є *константність* сприйняття, яка в багатьох випадках є причиною помилок живописців-початківців, адже вони не бачать, як змінюється колір у конкретних умовах освітлення і віддалення.

Спостереження зображуваного об'єкту в контрастності за спектральним складом в різних умовах освітлення і висновки з такого спостереження необхідно використовувати в методиці навчання живопису, щоб допомогти студентам уникнути помилок колористичного характеру і розвинути здібність аконстантного бачення, тобто вміти сприймати кольори природи без ширми константності, адже власне з перебудови зорового сприйняття, вироблення аконстантного бачення колірних відмінностей починається професійне навчання живопису [2, 25].

Велику роль при створенні єдності грає відбите світло – рефлексний зв'язок. Відбите світло у поєднанні з основним світлом створюють колірне

середовище, або стан. Власне гра колірних поєднань, безліч колірних відтінків, рух і пульсація кольору роблять живопис живим.

В. Киреєнко, досліджуючи здібності до образотворчої діяльності, ставить цілісне сприйняття на перше місце, тому з перших днів навчання необхідно приділяти велику увагу професійній «постановці ока» студентів, для якої необхідно навчитися сприймати натуру в цілісному вигляді. Вірна постановка ока має велике значення: добре натренований зір безпомилково визначить відхилення одного відтінку кольору від іншого. Вироблення здібності цілісного бачення і одночасного порівняння всіх частин постановки – важлива частина навчання живопису [2, 48].

Заняття живописом – це, перш за все, робота з кольором. У зв'язку з цим О. Унковський відзначає, що вміння визначити гармонійні відношення кольорів, загальне освітлення, характер колориту, пластичний рисунок предметів є однією із основних особливостей художнього сприйняття [6, 9].

Починаючи з перших занять живописом необхідно формувати у студентів здібності розрізняти кольори за світлотою, насиченістю, колірним тоном, що є основним показником якісної характеристики колірною зору. Отже, колористична підготовка є необхідним компонентом у професійній підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва, адже вона включає розвиток колористичного сприйняття, «постановку ока», а також систему спеціальних знань і вмінь з колористики, до яких можна віднести: знання зорового сприйняття кольору, закономірностей колірної композиції, історичного аспекту проблематики кольору в образотворчій діяльності; засвоєння теоретичних понять в даній області; вивчення психофізіологічних і формотворчих властивостей кольору, його виразних особливостей і закономірностей, методів, прийомів, форм і засобів образного вираження; досвід творчої діяльності роботи з кольором, уміння проводити колористичний аналіз художнього твору; володіння навичками і технічними прийомами створення колірних поєднань та ін.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновки,

що цілісне сприйняття і грамотна побудова колірної єдності на живописній площині залежить від розвитку наступних складових структури цілісного сприйняття: 1) здібності сприймати великі колірні градації і загальний колір освітлення; 2) бачення взаємодії контрастів колірних поєднань; 3) здібності бачити великі колірні маси, загальний колірний стан і багатство нюансів кольору; 4) уміння бачити систему колірних взаємовідношень і колірні діапазони; 5) здібності просторового сприйняття кольору; 6) здібності сприймати відтінки тепло-холодних кольорів у єдності колірної гами; 7) здібності схоплювати рух і напругу кольору, композиційне його бачення.

Цілісне сприйняття – це якість цілісної особистості. В момент творчості особистість художника максимально цілісна, тому розвиток цілісного сприйняття нерозривно пов'язаний із розкриттям творчого потенціалу майбутнього живописця.

Висновки... В процесі оволодіння живописною грамотою у студентів відбувається послідовне, за визначеною схемою, оволодіння знаннями, вміннями і навичками у сфері живопису, вивчення закономірностей передачі кольором оточуючого світу на зображальній площині.

Цілісність сприйняття, уміння одночасно бачити різні елементи природи і відтворювати їх згідно цілісному баченню – першочергове завдання навчання живопису. Адже, якщо студент не оволодіє цілісним баченням, у нього в більшості випадків не формується образ, придатний для зображення, об'єднуючий велику кількість часткових ознак природи в єдине ціле.

Виховання цілісного бачення безпосередньо пов'язане з творчим розвитком особистості, воно торкається однієї із найважливіших сторін особистості художника – бачити образно і змістовно, що є основою зображальної творчості. Образність, різносторонність, змістовність, багатство, емоційність, усвідомленість – це ті особливості сприйняття, які грають важливу роль у становленні художника-педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Р. Арнхейм. – М. : Прогресс, 1974. – 392 с.
2. Беда Г. В. Цветовые отношения и колорит / Г. В. Беда. – М. : Просвещение, 1963. – 184 с.
3. Волков Н. Н. Цвет в живописи / Н. Н. Волков. – М. : Искусство, 1965. – 215 с.: ил.
4. Кузин В. С. Психология / В. С. Кузин. – М. : Высшая школа, 1974. – 280 с.
5. Туманов І. М. Рисунок, живопис, скульптура : теоретико-методологічні основи комплексного навчання : Навчальний посібник / І. М. Туманов. – Львів : Аверс, 2010. – 496 с.].
6. Унковский А. А. Живопись : вопросы колорита : [учеб. пособие для студентов худ-граф. фак. пед. ин-тов] / А. А. Унковский. – М. : Просвещение, 1980. – 128 с.

Аннотация. В статье рассматривается актуальная проблема высшего художественно-педагогического образования – развитие целостного восприятия цвета в процессе специальной подготовки будущих учителей изобразительного искусства. Раскрываются составляющие структуры целостного восприятия, его роль в создании грамотного живописного изображения и в становлении творческого художника-педагога.

Ключевые слова: целостное восприятие цвета, аконстантное видение, колористическое единство, специальная подготовка будущих учителей изобразительного искусства

Annotation. The article is devoted to the important issue of artistic and pedagogical education - the development of holistic perception of color during the professional training of teachers of art. The integral aspects of the structure of perception and its role in creating a literate picture in formation of a creative artist and a teacher are described.

Keywords: holistic perception of color, inconstant vision, a color unity, professional training of future fine art teachers.